

Contra la desigualtat

HISTÒRIA. El premi Nobel d'economia Joseph Stiglitz aporta, dins la tradició keynesiana, una anàlisi de la crisi actual, centrada en els Estats Units, en què se subratlla com a causa fonamental la desigualtat.

GENÍS BARNOSELL

La crisi actual se sol analitzar com una crisi bancària associada a una bombolla especulativa prèvia i amb posteriors dificultats de l'estat a causa de l'excés endeutament. Joseph E. Stiglitz, premi Nobel d'economia el 2001 i actualment catedràtic a la Columbia University (Nova York) aporta, situant-se en la tradició keynesiana, una altra i fonamental perspectiva d'anàlisi per als Estats Units, si bé moltes de les seves característiques són també aplicables a altres casos: la d'una crisi de demanda causada per la desigualtat creixent, que hauria acabat en una bombolla immobiliària a causa dels intents de reactivar l'economia per la via de la desregulació i el crèdit barat. Ho fa a *The price of inequality* (traduït al castellà per Taurus),¹ fruit de la consulta d'una àmplia bibliografia i de prou aportacions pròpies.

Stiglitz no creu que les explicacions o justificacions habituals de la desigualtat funcionin per explicar el present. Algunes d'aquestes explicacions es fonamenten en la teoria que explica les diferents remuneracions dels individus segons la seva productivitat marginal, essent més o menys recompensats, així, pels mercats. Potser la variant més coneguda d'aquesta explicació, almenys entre els historiadors (no comentada per l'autor), sigui la de Simon Kuznets, segons el qual l'evolució de la des-

igualtat durant la revolució industrial tingué forma d'U invertida, augmentant quan les transformacions tecnològiques només afectaven una part de l'economia i disminuint a mesura que es generalitzaven. Per això, hom pot llegir avui que estem de fet davant d'una nova revolució industrial i que, per tant, és normal que la desigualtat augmenti. Altres explicacions argumenten que la desigualtat és un incentiu per al treball, l'estalvi i la inversió i que fa l'economia més eficient. Ben al contrari, argumenta Stiglitz, la desigualtat actual no és fruit del lliure joc dels mercats, no reflecteix productivitats diferents i, lluny de beneficiar el conjunt de l'economia, la perjudica. *The price of inequality* esdevé ben explícitament tant una detinguda anàlisi crítica de la realitat com un programa per aconseguir un «món millor».

El punt de partida de l'autor (capítol 1) és la constatació que els Estats Units són un país especialment desigual en el context dels països desenvolupats. Per a fer-nos-en una idea, podem usar, com fa l'autor, l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH) ajustat per la desigualtat (IDH-D) del 2011. Com se sap, l'IDH, elaborat per les Nacions Unides, vol mesurar el nivell de desenvolupament o de benestar humà dels països del món. En un país absolutament igualitari l'IDH i l'IDH-D tindrien el mateix valor, però com que tots els països del món són desiguals l'IDH-D sempre té menys valor que l'IDH i com més desigual és el país, més pèrdua registra. Mesurat per a tot el planeta, l'IDH-D és un 23% menor que l'IDH; en alguns països extremament desiguals la pèrdua arriba a ser de més del 40% (el màxim

és Sierra Leona amb un 41,6%) i en els països més desenvolupats, que és on hi ha menys desigualtat, és de l'11,5%; en el país més igualitari del món segons aquest índex, que és la República Txeca, només del 5%. A la majoria dels països occidentals, la pèrdua oscil·la entre el 5 i el 10% (i al voltant del 10% als mediterranis), i així és del 5,9% a Suècia, del 6,9% a Alemanya, del 8,9% a Espanya o del 12,2% a Grècia. Doncs bé, als EUA la pèrdua és del 15,3% (superat només, en la llista dels països més desenvolupats per Corea del Sud, Xile i l'Argentina).²

De 1950 a 1970 els EUA van créixer col·lectivament i la desigualtat es va reduir dràsticament, però des de 1970 la tendència s'ha invertit i s'ha retornat a la situació que hi havia abans de la Gran Depressió: «los ricos se están haciendo más ricos, y los más ricos de entre los ricos se están haciendo todavía más ricos, los pobres se están haciendo más pobres y más numerosos, y la clase media se está vaciando. Los ingresos de la clase media están estan-

cados o disminuyendo, y la diferencia entre sus miembros y los ricos de verdad está aumentando» (p. 54) i «la Gran Recesión [la crisi actual] ha supuesto un triple varapalo para muchos estadounidenses: tanto sus empleos, como los ingresos de su jubilación y sus hogares se han puesto en peligro» (p. 59), de manera que la desigualtat encara ha augmentat més. La pobresa augmenta i la igualtat d'oportunitats disminueix mentre que l'1% més ric acapara els augments de riquesa que s'han produït en els darrers anys. El llibre es construeix, així, sobre la contraposició entre els perdedors i els vencedors de la dinàmica de la desigualtat: el 99% i l'1%, ja que «la inmensa mayoría está sufriendo al mismo tiempo, y los que están en lo más alto –el 1 por ciento– viven una vida diferente. El '99 por ciento' representa un intento de forjar una nueva coalición, un nuevo sentido de la identidad nacional, basada no ya en la ficción de una clase media universal, sino en la realidad de las divisiones económicas en el seno de nuestra economía y nuestra sociedad» (p. 31).

La primera part del llibre (capítols 2 i 3) va dedicada a explicar-ne les causes. L'afirmació de l'autor és contundent: «La desigualdad de Estados Unidos no apareció porque sí. Fue creada. Las fuerzas del mercado desempeñaron un papel, pero no fueron las únicas responsables (...) Gran parte de la desigualdad que existe hoy día es una consecuencia de las políticas del gobierno, tanto por lo que hace el gobierno como por lo que no hace» (p. 75). Així, el sistema polític americà funciona de manera que augmenta la desigualtat i redueix la igualtat d'oportunitats perquè concedeix un poder excessiu als més rics i aquests l'utilitzen en profit propi. Ho fan limitant l'abast de la redistribució, amb menys programes socials i amb un sistema fiscal regressiu que els permet pagar un percentatge del que guanyen que és menor del que paguen treballadors o sectors mitjans, mentre es recarreguen els impostos indirectes.

I ho fan també establint les «regles del joc», ja que pràcticament totes les lleis tenen conseqüències redistributives (p. 107) i tenen efectes sobre la vigència o no d'institucions socials

com els sindicats. Hom podria situar en aquest capítol les pràctiques de «captació del regulador» per part de les grans empreses (bé directament, per exemple, fent que els reguladors siguin directius dels sectors regulats que tant aviat són a l'administració com al sector privat, bé «cognitivament», compartint la mateixa mentalitat), les lleis que afavoreixen o desincentiven l'afiliació sindical o la liberalització del comerç mundial i dels mercats de capital.

I, finalment, permetent que els més rics es quedin amb part de la riquesa –en el que anomena la «recerca de rendes». Aquesta recerca de rendes té fórmules molt diverses, que van des de la privatització de béns públics a preus per sota del mercat fins a compra de béns a les empreses per sobre del preu de mercat (Stiglitz assenyalava les farmacèutiques i les empreses fabricants d'armes com a models en l'ús d'aquesta fórmula), passant per l'ús d'informació asimètrica (com fan els bancs amb els crèdits «abusius»), l'abús de posicions monopolístiques (com va fer Microsoft contra Netscape), una legislació que permet als alts directius embutxacar-se salaris exagerats amb independència de la marxa de la seva empresa, o el préstec per part de la Reserva Federal de diner a interès zero als bancs que després aquests presten al govern a tipus més alts –mentre llegiu podeu anar recordant les vegades que mecanismes d'aquests tipus s'han fet servir i es fan servir a Espanya i Europa.

D'aquesta manera, fins i tot quan són les forces del mercat les que tendeixen a afavorir la desigualtat cal tenir en compte que «los mercados están condicionados por las leyes, las normativas y las instituciones» (p. 101). Així, per exemple, si els canvis en els avantatges comparatius a nivell mundial van reduir la quota de la indústria manufacturera americana a favor de la xinesa, la forma concreta que ha pres la globalització ha afavorit uns salaris encara més baixos. Si la globalització es gestionés d'una altra manera, els resultats també serien uns altres: si al món hi hagués lliure circulació de mà d'obra però no de capital, «los países competirían para

atraer trabajadores. Prometerían buenos colegios y un buen medio ambiente, así como menos impuestos a los trabajadores. Ello podría financiarse con unos elevados impuestos sobre el capital. Pero ese no es el mundo en que vivimos, y en parte se debe a que el 1 por ciento no quiere que sea así» (p. 111).

La segona part del llibre (capítols 4 a 6) analitza les conseqüències econòmiques i polítiques de la desigualtat. El diagnòstic torna a ser contundent: la desigualtat erosiona la democràcia i fa perdre eficiència i sostenibilitat a llarg termini al conjunt de l'economia.

Pel que fa a la democràcia, Stiglitz argumenta que el sistema electoral no reflecteix els interessos de l'americà mitjà sinó que està al servei «*de los intereses de los de arriba*». En la mesura que la polarització del mercat de treball està buidant la classe mitjana, aquesta s'ha desil·lusionat en gran part del procés polític. El resultat és que el votant mitjà és més benestant que el ciutadà mitjà i, així, «*las reglas políticas del juego no solo han beneficiado directamente a los de arriba, garantizando que tengan una voz desproporcionada, sino que también han creado un proceso político que indirectamente les otorga todavía más poder*» (p. 189) en la mesura, doncs, que desanima molts dels ciutadans que potencialment podrien votar d'una altra manera. Hi ha, tanmateix, una altra manera que explica com s'ha obtingut aquest resultat: gràcies als seus enormes recursos, «*los de arriba han convencido a los de en medio para que vean el mundo de una forma distorsionada, lo que los lleva a percibir las políticas que favorecen los intereses de los de arriba como unas políticas acordes con sus propios intereses*» (p. 193). La propaganda substituiria, així, a la democràcia.

Pel que fa als efectes sobre el conjunt de l'economia, Stiglitz argumenta que a llarg termini la desigualtat fomenta una economia menys eficient i menys productiva. En primer lloc, perquè força la reducció de polítiques públiques àmpliament beneficadores com ara l'educació o la investigació. En segon lloc, perquè

provoca distorsions en l'economia i les normatives existents. Així, la ineficiència del sector sanitari (EUA és un país que, gastant més per càpita que altres en sanitat obté resultats pitjors) és deguda en bona mesura a una política de recerca de rendes de les companyies asseguradores de la salut i de les farmacèutiques, i la guerra de l'Iraq, que va beneficiar entre altres l'empresa Halliburton del vicepresident Cheney, és una mostra de com els molts beneficis que obté l'1% de les guerres i els nuls perjudicis (ni van a la guerra ni pateixen els augments d'impostos per finançar-les)

Pel que fa a la democràcia, Stiglitz argumenta que el sistema electoral no reflecteix els interessos de l'americà mitjà. Així, «las reglas políticas del juego no solo han beneficiado directamente a los de arriba, garantizando que tengan una voz desproporcionada, sino que también han creado un proceso político que indirectamente les otorga todavía más poder» ?

són un incentiu molt potent per a la intervenció exterior, de manera que «*no hay límite a las aventuras que podamos emprender*» (p. 154). I, en tercer lloc, perquè l'empobriment i sentiment de tracte injust fan que els treballadors siguin menys productius i la voluntat d'emular el veí fa que la gent treballi molt i deteriori la vida de família, de manera que aspectes fonamentals per al futur com la cura dels fills es desatén. Al capdavant, apunta Stiglitz, el que potser passa a

estar en crisi és el sentit mateix d'identitat americana en la qual «*son tan importantes el juego limpio, la igualdad de oportunidades y la sensación de comunidad*» (p. 171).

No cal esperar al futur, tanmateix, per veure els efectes de la desigualtat. A curt termini, ha provocat la crisi que vivim. Efectivament, argumenta l'autor, ha limitat els ingressos del ciutadà mitjà i amb ells la demanda agregada (perquè les rendes mitjanes i baixes dediquen una part més gran dels seus ingressos al consum). El foment del consum va recaure en les baixades d'impostos amb Bush (que no van donar resultat) o en la política de baixos tipus d'interès i de crèdit fàcil de la Reserva Federal, que el 1991 ja va donar lloc a la bombolla tecnològica. Després del seu esclat, la ideologia de la desigualtat impedia polítiques alternatives per ressuscitar l'economia i s'optà per «*bajos tipos de interés, una normativa laxa y un sector financiero distorsionado y disfuncional*» (p. 140) per a reactivar-la, amb la conseqüència de la coneguda bombolla immobiliària i la crisi actual. Si, des d'aquesta perspectiva, la desigualtat estaria al capdavant darrere de la crisi, es demostra que la desigualtat crea inestabilitat i aquesta, més desigualtat.

La tercera part del llibre (capítols 7 a 9) està dedicada, precisament, a analitzar el moment actual. L'autor analitza tres «camps de batalla» fonamentals en els quals es lliura la batalla per decidir com serà la societat del futur, més equitativa o més desigual: el sistema judicial, els pressupostos federals i la política econòmica en els àmbits monetari i macroeconòmic. Tres camps concrets que no són més que concrecions d'una batalla ideològica («*porque las ciencias económicas –tanto la teoría como la historia– proporcionan un conjunto de respuestas con bastantes matices*») per definir el paper del govern a l'hora de «*garantizar la estabilidad macroeconómica, de regular los mercados, de invertir en bienes públicos, de proteger a los consumidores, a los inversores y el medio ambiente, y de ofrecer protección social*»

(p. 231). Del resultat de la batalla en dependrà, seguint la tesi del llibre, no només el grau de desigualtat social sinó l'eficiència mateix de l'economia. El conjunt de qüestions analitzat és prou ampli, però amb uns pocs exemples n'hi haurà prou per mostrar la perspectiva de l'autor: les recessions les provoca la falta de demanda i l'austeritat provoca que «la demanda se reduce aún más y aumenta el desempleo» (p. 294) mentre que el que cal és posar «más dinero en los bolsillos de la gente de en medio y de abajo» (p. 288), fet que no s'aconsegueix precisament augmentant els impostos sobre el consum o a la classe mitjana; la privatització de la sanitat és ineficient i només aconsegueix posar més diners als de «dalt»; el dèficit s'ha de combatre pujant els impostos «a los más ricos; eliminar la asistencia a las empresas y las subvenciones ocultas; aumentar los impuestos a las sociedades que no invierten ni crean empleo en Estados Unidos respecto a las que sí lo hacen; gravar con impuestos y tasas a quienes contaminan; poner fin a los regalos de los recursos de nuestro país; recortar el despilfarro en gastos militares; y no pagar de más por las compras del Estado» (p. 287). No sembla, tanmateix, que l'autor confii gaire ni en els demòcrates en general ni en Obama en particular per a portar a terme aquest programa.

El capítol final proposa un catàleg complet de reformes econòmiques i un de només esbossat de reformes polítiques que hauria d'aconseguir «mejorar la eficiencia económica, la equidad y la igualdad de oportunidades», amb la qual cosa «la mayoría de los estadounidenses saldría ganando» i es construiria una societat «acorde con nuestros legados y nuestros valores» (p. 334 i 356): la igualtat, l'equitat, la justícia, el joc net, la igualtat d'oportunitats. I en aquest sentit, cal llegir Stiglitz en el context de les lluites per definir l'abast i el contingut de la «llibertat americana», on no han mancat propostes d'entendre-la des de la perspectiva de la reforma social i la seguretat econòmica per a la majoria.

Caldria, per tant, restablir la democràcia i «domesticar y moderar» els mercats per tal que funcionin «como verdaderos mercados –que fueran más competitivos, menos abusivos– y moderando sus excesos» (p. 333). Cal «poner coto a los excesos en la parte más alta» reduint la recerca de rendes i «nivelando el terreno de juego» (de manera que treballadors, contribuents i consumidors vegin respectats els seus drets) alhora que una reforma fiscal i institucional que aconseguixi els recursos per a les inversions públiques i les polítiques necessàries per garantir la igualtat d'oportunitats (amb l'accés a l'educació o la sanitat), suavitzar la globalització i dirigir la política econòmica a la creació d'ocupació –tot basat en la potència de l'estat federal americà i en una visió social tant de la identitat americana com del liberalisme i la globalització.

Allò fonamental serà que «la democracia funcione correctamente, lo que tal vez es el bien público más importante de todos» (p. 351). Tanmateix, com assolir aquesta democràcia és la part a la qual es dedica menys atenció (fora d'algunes referències optimistes als indignats i als «Occupy Wall Street») i per aconseguir-ho probablement caldria tant una anàlisi més àmplia de la política, que vagi més enllà del simple «rentat de cervell» a què se sotmet els «de baix» de què parla l'autor (clarament simplista vist des de la perspectiva de la història sociocultural i de la nova història política), com una perspectiva més complexa de la composició social d'aquest «99%» que si bé és clar que en la dinàmica econòmica actual es diferencia clarament des «de dalt», també és prou divers internament, com mostren les dades disponibles sobre els ingressos familiars americans. Al mateix temps, aquestes dades mostren com cal estendre si més no al 10% «de dalt» moltes de les qüestions que l'autor limita a l'1% o, com a molt, al 5%.³

Acabem, finalment, amb un parell més de qüestions. Com que el llibre vol ser, com ja he dit, tant una anàlisi com un programa polític, l'autor ha buscat una manera didàctica d'ex-

posar les seves idees i ha eliminat del tot la part quantitativa habitual en aquesta mena de publicacions. Crec sincerament, tanmateix, que les opcions per a la redacció que ha fet són francament millorables. Les redundàncies que busquen recalcar bé les idees sovint fan perdre el fil dels arguments i algunes qüestions arriben a anunciar-se dues o tres vegades abans no són abordades de ple. Si el cos del text té 350 pàgines, crec que amb 150 o 200 podia haver explicat el mateix i millor⁴ i no crec que unes quantes gràfiques haguessin dinamitzat cap lector o lectora, ans el contrari.

En el llibre, finalment, Europa és tant un exemple a vegades positiu (per exemple, per les àmplies polítiques de protecció social) com negatiu (per l'alta taxa d'atur estructural d'alguns estats, com Espanya). Per explicar la crisi espanyola, precisament, Stiglitz, com molts altres autors de parla anglesa, es refereix a la incapacitat europea per fer front als xocs asimètrics donat que l'euro no té un estat al darrere. La recepta, per tant, és clara: «España no puede actuar sola. Las políticas necesarias son políticas europeas» (p. 21). O Estats Units d'Europa o desintegració de l'euro. ■

NOTES

1. Joseph E. STIGLITZ, *El precio de la desigualdad*, Madrid: Taurus, 2012. L'edició en anglès és del mateix any.

2. Informe sobre el Desenvolupament Humà de l'ONU, 2011: <http://hdr.undp.org/es/estadisticas/idhi/>

3. Vegeu les completes estadístiques dels EUA a <http://www.census.gov/hhes/www/income/data/historical/household/> i els treballs d'Emmanuel Saez (University of California, Berkeley, <http://elsa.berkeley.edu/~saez/>).

4. A banda hi ha 125 pàgines més de notes, molt útils per a qui vulgui aprofundir en el tema.

ASSAIG
Joseph E. STIGLITZ
El precio de la desigualdad
Madrid: Taurus, 2012,
504 pp., 20€